

УДК 658.589

А. О. Фоменко,
асистент кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, м. Луганськ

ПРИСКОРЕННЯ АКТИВНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

Встановлено критерії, які визначають успіх діяльності кластерного об'єднання. Запропоновано класифікацію кластерної системи за трьома рівнями, яка покликана формувати стратегічні технологічні платформи, програми соціально-економічного розвитку регіонів, а також структурувати економічне поле та сформувати пріоритети розвитку території свого розташування. Встановлено етапи за допомогою яких необхідно розпочинати роботу з кластеризації промисловості. Досліджено кластерну систему та процеси кластеризації для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку підприємств, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності.

The criteria that determine the success of the cluster association is established. A classification of the cluster system with three levels is offered, which is intended to form strategic technology platforms, the socio-economic development of the regions, as well as to structure the economic field and to form the priorities to develop the areas of their location. The steps with which it is necessary to start working with a clustering of industries are established. The cluster system and the clustering processes for the revival of the domestic production, effectiveness increase of the innovative enterprise development, the achievements of the high level of economic development and competitiveness are Investigated.

Ключові слова: розвиток, підприємство, інновації, кластеризація, процес, конкурентоспроможність, політика.

Keywords: development, enterprise, innovation, clustering, process, competitiveness, policy.

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки, збільшення міжнародної конкуренції призвели до зростання популярності нової виробничої інноваційної моделі, в рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластери. Кластерний розвиток як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показала, що кластеризація економіки обумовлює і справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційного розвитку підприємства, тому обрана тема актуальна.

У важкі часи кризи, які переживає як світова економіка, так і Україна, формування кластерів зможе допомогти українському суспільству в значному ступені подолати труднощі, що виникають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен кластерів за час свого існування в економіці привернув увагу дослідників з різних галузей науки і наукових шкіл з використанням різноманітних теоретичних основ і аналітичних підходів [1, с. 1]. Ці дослідження пов'язані з іменами І. Г. фон Тюнена, А. Маршала, А. Вебера, Б. Г. Оліна, В. Крісталлера, А. Льюша, В. Айзард та інших відомих вчених-економістів і географів. Саме різноманіття використаних суперечливих концепцій і призвело до двозначності. Такі поняття як агломерація, кластер, промисловий район, регіональне економічне оточення і промисловий комплекс вважалися більш чи менш взаємозамінними, однак ніхто й не турбувався зробити їх хоч трохи дієвими [1, с. 2].

Визначення поняття «кластер» є найважливішим методологічним завданням будь-якого дослідника процесів кластеризації та агломерації. В даний час підхід М. Портера вважається найбільш поширеним. Кластер, або промислова група, на думку М. Портера [2, с. 258], - це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з ними організацій, що діють у певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного.

Деякі дослідники, зокрема Р. Браун [3, с. 4], визначають кластер з точки зору конкретних підприємств, що входять до нього. Він описує кластер як групу комерційних і некомерційних організацій, для кожної з яких окремо членство в цій групі є важливою складовою конкурентоспроможності. В даному випадку дослідник у визначенні не звертає уваги на існування зв'язків будь-якого виду між підприємствами, що входять в кластер. Увага звертається лише на підсумкове зростання конкурентоспроможності. Такий підхід досить поверховий і не може повністю описати сутність кластера та наявність глибинних процесів всередині нього. Крім цього, таке визначення ускладнює ідентифікацію підприємств, які входять в конкретний кластер на практиці.

Вітчизняні дослідники [4] також внесли свій внесок у розвиток теорії кластерів. Так, В. А. Наумов вважає, що регіональний кластер - це географічна агломерація фірм, що працюють в одній або кількох споріднених галузях господарства.

На думку Є. Яковлевої та В. Разгоняєва [5, с. 21], кластер - це мережева структура, сформована на основі кооперації організацій в процесі створення продукту.

Найбільш повне визначення кластера приводить Р. Некрасов [6, с. 37]. Він вважає, що під кластером слід розуміти добровільне об'єднання організацій, які функціонують на певній території і беруть участь у випуску, просуванні і реалізації однорідної і конкурентоспроможної продукції в рамках єдиного продуктово-технологічного ланцюжка, а взаємодія між ними характеризується одночасною наявністю високого рівня конкуренції, кооперації та інноваційної активності.

Російські фахівці з питань кластерної політики і кластерів Ю. В. Крупнов і А. Д. Дворшин [7] бачать в кластері механізм формування системи сучасних промислових платформ і переходу до нового техно-промислового та соціо-культурного укладу. При такому підході центральним моментом формування кластеру є не просто територіально-географічне зближення а об'єднання виробництв декількох різних галузей, між якими можлива синергія і взаємно функціональні відносини (по типу постачальник-споживач, розробка суміжних рішень). Завдання полягає в тому, щоб довести ряд принципово нових лабораторних технологій, дія яких заснована на нових фізичних принципах і ефектах до нових систем діяльності та практики. На основі сформованих нових систем діяльності та практики можливо переоснащення всього масиву галузей попереднього техно-промислового укладу.

Беручи до уваги концептуальні особливості, сформульовані закордонними й вітчизняними фахівцями, а також практику формування кластерних утворень обумовлюється необхідність розгляду питання щодо прискорення активного інноваційного розвитку підприємства

Мета полягає у дослідженні кластерної системи та процесів кластеризації для активного інноваційного розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Кластер визначається як концентрація промислових і сервісних підприємств, професійних громадських організацій, інших інститутів, що забезпечують за допомогою співпраці створення розподіленого виробництва з метою досягнення максимальної ефективності та конкурентоспроможності.

Відповідно інноваційний кластер можна визначити як кластер, до складу якого входять центри генерації та передачі наукових знань, випусковий наукомістку продукцію на базі передових технологій.

Інтерес до кластерного інноваційного розвитку у другій половині ХХ ст. постійно зростає, поки не охопив в 1980-1990 роки спочатку Північну Америку і Європу, а згодом і нові промислові країни. Цей інтерес був викликаний перш за все успіхами об'єднання компаній Силіконової Долини (США). В рамках кластеру «Силіконова Долина» лише за період з 1991 по 2001 рр. венчурні інвестиції збільшилися з 2 млрд. дол. до 68,8 млрд. дол. На початку ХХІ ст. в США в кластерах було задіяно 57 % всього працездатного потенціалу країни, а частка ВВП, виробленого кластерами США складала 61 % [8].

В Європі за рівнем кластеризації особливо виділяються Італія і країни Балтійського регіону. У Норвегії уряд стимулює співпрацю між підприємствами в кластері «морське господарство». За оцінкою експертів, Фінляндія лідирує за рівнем як дослідницької, так і технологічної кооперації. Економіка Фінляндії повністю кластерізована і в ній виділено 9 кластерів. В Данії функціонує 29 кластерів, в яких беруть участь 40 % усіх підприємств країни, які забезпечують 60 % експорту [8].

Вагома роль Німеччини в розвитку кластеризації економіки. Там пріоритет надається впровадженню високих технологій через консолідацію зусиль промисловості і наукових центрів. Крім цього, в країні діють багато промислових кластерів (автомобільні кластери в 10 землях).

У Великобританії на сьогодні діють такі потужні об'єднання – кластер в Кембриджі, кластер у Уельсі, Шотландії, Лондонський кластер [9, с. 135].

Іншим прикладом успішної кластеризації може бути розвиток економіки Австрії за останні 20 років. Програма кластеризації країни була розроблена Австрійським інститутом економічних досліджень разом з Національним дослідницьким центром. Свідченням ефективності цієї програми є піднесення автомобілебудування Австрії. У 2000 р. в двох автопромислових кластерах на землях Штірії і Верхня Австрія було зайнято біля 30 тис. працюючих, які виготовили продукції на 8,1 млрд. дол., що становить більш 10 % всього обсягу промислового виробництва країни [8].

Росія теж має плани по розвитку кластеризації своєї економіки. Урядом Росії в 2007 р. затверджена Концепція кластерної політики в РФ, яка визначає мету, завдання і напрямки сприяння організаційному розвитку інноваційних кластерів. До 2013 р. в Росії планується сформувати 1500 промислових кластерів [8].

Найефективніші кластерні програми розроблені і здійснені також в Бельгії, Греції, Іспанії, Ірландії, Франції та ін. В Латинській Америці по шляху кластеризації промисловості впевнено рухаються Аргентина, Бразилія, Чилі, Венесуела, Колумбія, Ямайка.

З наведених даних очевидно, що процесами ефективної кластеризації охоплені практично всі розвинені країни ринкової економіки та частина держав третього світу, чий економічний розвиток йде прискореними темпами.

За сучасною європейською класифікацією існують 3 типи кластерної політики:

- політика сприяння;
- політика розбудови мереж;
- політика зростання.

До механізмів управління кластерною політикою, які застосовуються органами влади ЄС відносяться [10, с. 7]:

- організаційні заходи, ініціативні зустрічі;
- зміцнення іміджу регіональних кластерів;
- полегшення інформаційного обміну між бізнес-середовищами;
- пряме фінансування окремих проектів;
- полегшення зусиль виробників щодо формування спільних мереж з науковими установами та адміністративними органами;
- сприяння у формуванні виробничих мереж;
- полегшення бюрократичних процедур;
- сприяння транснаціональним зв'язкам з іншими кластерами чи регіонами;
- забезпечення офісними приміщеннями та іншими об'єктами інфраструктури;
- сприяння розвитку бізнес-інкубаторів;
- послаблення податкового навантаження на інноваційну діяльність, дослідження та впровадження нових продуктів;
- послаблення фіскального навантаження на бізнес в поазінноваційній сфері діяльності.

Результатом кластерної політики ЄС стало те, що більш ніж 500 кластерів сьогодні ефективно функціонують у Європі. У світовому вимірі Cluster Initiative Survey (Кластерна Ініціатива Обстеження) ідентифікує більш ніж 1400 ефективнісіх кластерних утворів.

Найкращим чином інтеграційні процеси відбуваються [11]: між компаніями (серед середнього і малого бізнесу - 70% компаній, серед великих компаній - 60%, серед недавно відкритих - 40%); між компаніями і державною адміністрацією (64%); між компаніями і різними фінансовими інститутами (61%); між компаніями та університетами (55%); між компаніями і державними лабораторіями (36%), а також між компаніями й дослідницькими центрами (36%).

Однією з основних форм кооперації підприємств у будь-якій з представлених комбінацій є обмін інформацією. При цьому отримані від об'єднання вигоди фірми визначають наступним чином [12, с. 9]:

- 64% компаній відзначили можливість наймати більш підготовлених працівників;
- 62% - регулярний обмін інформацією в кластері;
- 61% респондентів вважають, що їх кластер сприяє підняття підприємницького духу;
- 59% відзначають, що для їх кластера характерно розвиток партнерських відносин з специфічним проектам;
- 57% свідчать про наявність обміну досвідом усередині кластера;
- 55% компаній виділяють обмін інформацією, що стосується технологій;
- 41% компаній відзначають серед позитивних характеристик свого кластеру допомогу в скороченні часу доступу до ринку;
- 43% фірм відзначають, що їх кластери забезпечують доступ до дослідницької інфраструктури;
- 46% компаній стверджують, що кластери дають всім учасникам можливість користування важливими елементами інфраструктури: будівлями, дослідницькими лабораторіями.

Встановлено ряд ключових критеріїв, які визначають успіх діяльності кластерного об'єднання [10, с. 12]:

- менеджер кластера повинен володіти широкою мережею контактів та мати мультипрофільну компетенцію, прослідковується тенденція до вищої професіоналізації кластерних організацій та їх менеджерів;
- необхідна широка поінформованість суспільства про потреби потужних кластерних об'єднань, що розбудовуються;
- найважливішим для кластеризації економіки є створення спільних міжнародних мереж.

За оцінками експертів ЄС прогнозуються наступні тенденції в реалізації кластерної політики [12, с. 14]:

- краща пріоритезація державної кластерної стратегії у відповідності до потреб найвищого рівня європейських кластерів;
- ефективніше оперування державною та регіональною владою об'єктивною та достовірною інформацією про кластери;
- глибша та краща співпраця на політичному рівні між адміністративними органами держав – членів ЄС;
- краща інноваційна інтеграція підприємств малого та середнього бізнесу в інтересах розвитку кластерів у стратегічних напрямках;
- зростання рівня кластерного менеджменту у суспільстві.

Для того, щоб скористатися найбільш результативним досвідом країн ЄС необхідно налагоджувати сильні зв'язки з локальною бізнес-структурою, ідентифікувати види виробничих мереж і встановити їх економічну роль у вирішенні проблем конкурентоспроможності, працевлаштування населення.

Розрізняють наступні види виробничих мереж [10, с. 19]:

- транснаціональні корпорації, побудовані на приватній формі власності (ТНК);
- вертикально-інтегровані національні компанії, сформовані на державній формі власності (ВІНК);
- фінансово-промислові групи — переважно приватна форма власності (ФПГ);
- державні казенні підприємства — на базі некорпоративної державної власності (ДКП);
- об'єднання акціонерних товариств — змішана форма власності (ОАТ);
- кластерні системи, сформовані переважно на основі приватної форми власності (КС).

Всі ці мережі, а також окремо діючі підприємства формують конкурентне середовище і змагаються на ринку товарів та послуг.

Кластерні системи класифікують за трьома рівнями [10, с. 28]:

- національні інноваційні кластери на стратегічних напрямках розвитку держави, які охоплюють всю територію України (ініціатива створення за державними інституціями та НАНУ) і покликані формувати стратегічні технологічні платформи;
- регіональні виробничі кластери, побудовані на базі пріоритетів регіонального розвитку, охоплюють область або групу областей (ініціатива створення за регіональними бізнес-середовищами), покликані формувати програми соціально-економічного розвитку регіонів.

- локальні кластери для розвитку міст, районів, груп населених пунктів є корисні в плані створення інкубаторів кластерних мереж (ініціатива створення за органам самоврядування та територіальними громадами), покликані структурувати економічне поле та сформувати пріоритети розвитку територій свого розташування.

Регіональний рівень кластеризації промисловості є найбільш важливим і реальним до реалізації. Він не потребує бюджетного фінансування та виступає консолідуєчим чинником для регіональних еліт. Роботу з кластеризації необхідно розпочати з:

- структуризації бізнес-середовища за галузевими та професійними ознаками, а також місцезнаходженням;
- формування асоціативних утворень, ініціативних груп, дорадчих органів при органах регіональної влади, спілок та ін.;
- визначення пріоритетів промислового розвитку за участю професійних бізнес-середовищ та регіональних наукових центрів;
- створення експертних рад, консалтингових фірм, агенцій територіального розвитку, агенцій інноваційного розвитку;
- створення ініціативних груп щодо кластеризації і проведення кластерних аналізів окремих сегментів (галузей) промисловості, в тому числі за участю закордонних експертів;
- формування (залучення) недержавних координаційних центрів, конфедерацій ділових кіл, торгово-промислових палат, об'єднань роботодавців, рад

профспілок та об'єднань підприємств до узгодження пріоритетів та розробки стратегії розвитку регіону;

- відбір стрижневих структур – потенційних засновників кластерів (бізнес, наука, консалтинг);
- пошук компетентних менеджерів (управляючих компаній) потенційних операторів кластерів;
- здійснення консультативних заходів щодо узгодження потенційними учасниками кластерів їх цілей, структури, бюджетів;
- остаточне анкетування керівників кластерів щодо стратегій їх розвитку та пріоритетів;
- рейтингування пріоритетів діяльності кластерів та внесення їх в проекти статутів кластерів;
- проведення установчих зборів, юридичне оформлення кластерів;
- інформування бізнес–середовища та суспільства загалом щодо створення виробничих мереж;
- створення веб–сайту кластерів, звернення до Європейського Кластерного Альянсу щодо можливих напрямків співпраці;
- поступове залучення нових учасників кластерів з регіонального бізнес–середовища;
- робота над проектами щодо участі кластерів в європейських програмах співпраці;
- узгодження спільних стратегій розвитку кластерів між членами їх наглядових рад за участю операторів кластерів та координаційних регіональних центрів;
- створення регіональних координаційних рад з питань кластеризації економіки;
- розробка моделей регіональної технологічної платформи за участю технопарків, бізнес–інкубаторів, кластерів, інноваційних структур, дослідницьких університетів, науково–дослідних інститутів, наукових центрів та експертних груп;
- оцінка проекту моделей регіональної технологічної платформи бізнес–середовищем за критеріями: інноваційність, динамічність, євроінтеграційність, мільтиплікаційність, екологічність, енергоощадність.
- переведення системи регіонального управління програмою соціально–економічного розвитку на засади проектного менеджменту із врахуванням моделей регіональної технологічної платформи;
- створення моніторингової групи для спостереження за процесами кластеризації та життєвими циклами кластерів;
- впровадження механізму зворотного зв'язку для коригування кластеризаційних процесів.

Частина регіональних кластерів може стати у майбутньому окремими структурними елементами національних інноваційних кластерів, а деякі кластери локального рівня також можуть перерости в регіональні кластери чи злитися з ними.

Регіональні інноваційно–промислові кластери мають в своїй основі стійку систему розповсюдження нових технологій, знань, продукції, технологічну мережу, яка спирається на спільну наукову та виробничу базу.

Підприємства кластера мають додаткові конкурентні переваги за рахунок можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на впровадження інновацій, полегшеного доступу до капіталу, активного обміну ідеями та передачі знань від фахівців до підприємств.

Наявність в їх структурі гнучких підприємницьких структур – малих підприємств – дозволяють формувати інноваційні точки зростання економіки регіону.

Розвиток кластерів призводить до збільшення кількості платників податків та оподатковуваної бази, поліпшенню кадрової інфраструктури, з'являється інфраструктура для досліджень і розробок, знижуються витрати, з'являються можливості для більш успішного виходу на міжрегіональні та міжнародні ринки.

Нові виробники, що приходять з інших галузей, прискорюють свій розвиток, стимулюючи НДДКР і забезпечуючи необхідні кошти для впровадження нових стратегій.

Взаємозв'язки всередині кластера часто ведуть до появи нових шляхів у конкуренції і породжують нові можливості; людські ресурси та ідеї утворюють нові комбінації; нові відносини усередині кластера стимулюють інноваційний розвиток, сприяють розвитку прогресивних технологій і вдосконалення всіх етапів спільної економічної діяльності на підприємстві.

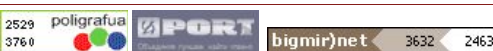
Кластер породжує ефект масштабу виробництва, основою якого є наявність інноваційного ядра, стимулюючого виробництво нових видів продуктів і послуг. Перевагою кластера також є гнучка можливість одночасного виробництва декількох видів продукції.

Висновки. Отже, на сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку підприємств, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності.

Література

1. Handbook of Research on Cluster Theory / Edited by C. Karlsson. Cheltenham (UK), Northampton (USA): Edward Elgar, 2008. 316 p.
2. Некрасов Р. Кластерное развитие регионального АПК // АПК: экономика и управление. 2009. № 5. С. 37–43.
3. Brown R. Cluster Dynamics in Theory and Practice with Application to Scotland: Regional and Industrial Policy Research Paper. Glasgow: European Policies Research Centre, 2000. 30 p.
4. Наумов В. А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе // Нефтегазовое дело. 2006. № 2. URL: http://www.ogbus.ru/authors/Naumov/Naumov_1.pdf. (дата обращения: 01.10.2011).
5. Яковлева Е., Разгоняева В. Механизм управления развитием кластеров в АПК на региональном уровне // АПК: экономика и управление. 2010. № 8. С. 21–26.
6. Некрасов Р. Кластерное развитие регионального АПК // АПК: экономика и управление. 2009. № 5. С. 37–43.
7. <http://www.kroupnov.ru>
8. Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів: IV національний форум з питань регіонального розвитку [«Стратегії конкурентоспроможності регіонів в умовах глобалізації: український та закордонний досвід»]. – м. Київ, 12.11.2008 р. / Соколенко С. І. МФСР, СЕУ, ІЕП НАНУ.
9. Соколенко С. І. Производственные системы глобализации : Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры. Украинский контекст / Соколенко С. И. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
10. Сорока Р. Ю. Механізм запуску стратегії організації регіональних кластерів / Сорока Р. Ю. — Львів : ГУПІ ЛОДА, 2008.— 39 с. — (Препринт ЛОДА, 2008).
11. OECD (2010), Competitive Regional Clusters : National Policy Approaches, ISBN 978-92-64-02708-4. www.oecd.org/publications/Policybriefs.
12. Сорока Р. Ю. Огляд програм економічного стимулювання промислового розвитку країн–членів ЄС які можуть бути використані для формування промислової політики України / Сорока Р. Ю. — Львів : ГУПІ ЛОДА, 2008.— 22 с. — (Препринт ЛОДА, 2008).

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"